

GNOJ (271) *sb m*

gnój (17), gnoj (2); gnój : gnoj *Mącz* (12 : 2), \diamond gnoj-.

sg N gnój (78). \diamond *G* gnoju (50). \diamond *D* gnojowi (1). \diamond *A* gnój (68). \diamond *I* gnojem (38); -em (3), -
(e)m (35). \diamond *L* gnoju (21). \diamond *V* gnoju (1). \diamond *pl N* gnoje (2). \diamond *G* gnojów (5); -ów (1), -(o)w (4). \diamond
A gnoje (5). \diamond *L* gnojach (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. *Nawóz (najczęściej obornik); laetamen Mącz, Calep, Cn; fimus Cn* (77) : gdy pry łałwii włożył do gnoiu/ tedy fie łańey włęże ptałzek *FalZioł* I 137a, I 17a, II 15c, 16d, 17b, 18a; *LibMal* 1544/92v, 1546/112v, 1554/185; Ale iefliby łał wywietrzała czymże będzie łałono? Ani do łańie/ łańi do gnoiu [*im sterquilinium*] pożyteczna iefł *Leop Luc* 14/35; *RejFig* Dd8v; *BielKron* 351v; *Herbae stercorosae*, Zioła które przy gnojach/ łałbo ná dobrze nágnoyonych rołach rołta. *Mącz* 414c, 24d, 182d, 384a; Dołtawłzy gálaży winnych/ vkopawłzy dołek/ náłypawłzy gnoiu drobnego ła thrzałkowíłká/ [...] nadobnie onaż łańię przyłóżył *RejZwierc* 107, 64 [2 r.], 107v [2 r.]; *BielSpr* 64; A łań tácy Vrządńicy co chłopóm gnoiu pożyczáią *Strum* L4, K, L4, M2; gdzie náłzy dziurę we dńie wybilí/ to oni w nocy gnoiem drzewem y kámieniańi zátárałowali. *StryjKron* 673; *Laetamen – Gnoi* ktori ná rolią wiwozą. *Calep* 578b; łań potym ią [*słomę*] ná oborę przełóżył/ że iey byđłó przedepce: łań ták fie rychley gnoy wczýni *GostGosp* 82; bo gnoie Iełienne lepłze łań y łporzey ná nich rola rodzi *GostGosp* 108, 8 [2 r.], 30, 52, 66, 122 (12); *WujNT Luc* 14/35; *KlonWor* 15.

W porównaniach nawiązujących do użyć przenośnych (5): *RejPs* 124; *WróbZołt* 82/11; I pádńie trup człowieczy iáko gnoy [*quasi stercus*] ná obliczu kráiny *Leop Ier* 9/22; *BibRadz Ier* 25/33; *SkarKazSej* 706a.

W charakterystycznych połączeniach: gnoj rozrzucić; gnoju nakładać, nasypać; gnojem przetrząsać (2), *sprawić; gnoj jesienny* (2); *widły do gnoju*.

Zwroty: »gnojem (p)okładać (a. obłóżyć), powozić, obłóżony, powożony, powożenie« = stercorare *Mącz, Calep; pabulari fimo, stercoratio stercoratus, Mącz; mittere stercom Vulg* [*szyk zmienny*] (3 : 2 : 1 : 1 : 1); *Stercoratio, Nágnoyenie/ gnoyem powożenie. Mącz* 414c, 272a, 414c [3 r.]; *Stercoro – Gnoiem pokładam. Calep* 1004b; *okopác łzczep/ iefli był ná łańię obłóżony gnoiem GostGosp* 98; *WujNT Luc* 13/8.

»gnoj (wy)wozić (a. (wy)wieźć), gnoju nawozić; woz, wywożenie gnoju« = *vehis a. vehes stercoris* *Murm, BartBydg, Mącz* [*szyk zmienny*] (8 : 1; 3 : 2): *Vehis stercoris eyn fudermyłł Woz gnoyu. Murm* 196; *BartBydg* 166b; ták nigdy gnoiow nie wożą ná role bo ich nie potrzebá. *BielKron* 292v; *Mącz* 477b; *RejZwierc* 107v; *Strum* L4; *Scirpea – Kofz pleczeni do wiwożenia gnoiu. Calep* 955b, 984b; Gdy gnoy ná rzepę wywozą/ tedy mierzwę z gumná kłáść w oborę *GostGosp* 108, 8, 34, 98, 164; *KlonWor* 77.

W przén (5) : *Leop Ier* 16/4; ták że włáńni písi ich łeptáli krew ich/ łań gnoiem fie sftály ciála ich ná oneyże winnicy *RejZwierc* 10v, 43v; *BudBib Ier* 16/4; Kiedy trupy ná pował po rołach leżały/ A polá gnoiow inłzych niepotrzebowály. *KochPs* 125.

a. *Nawóz pochodzenia roślinnego, kompost* (2) : Perz [...] komu nie ięft potrzebny/ ná gromádách ná roley ma bydź palon. A iáko mowią niektorzy oracze/ áby z niego miał bydź gnoy/ to praktyká niepewna *GostGosp* 68, 108.

b. *Muł użyźniający* (1) : ábowiem po wylaniu Nilufá máią znáki iefli żyzność álbo głod wylanie przyniefie/ iefli iedno dwánaście łokci wyleie/ tedy głod/ bo niedoniefie tego gnoiu który czyni płodne role *BielKron* 270.

2. *Kał; fimus Vulg, PolAnt, Mącz, Cn; merda, oletum, retrimentum Mącz, Cn; editus, egeries, excrementum, fimum, proluviis podicis a. ventris, reliquiae a. retrimenta cibi, saturitas, stercus Cn* (125) : Czemu kiedy ludzie wftáią/ Ná fwoy fie gnoy ogládáią. *BierEz* D3v; Gnoy famicze kthora iefzczé nie rodzi na lekarztwo dobry *FalZioł* IV 4a; Gnoy gdi z gliłti vchore⁸⁰ wychadza [...] dobre znamię ięft. *FalZioł* V 14, II 15a, IV 1c, 4a [2 r.], c [3 r.], d (45); *Leop Lev* 8/17, 4.*Esdr* 15/36; Támże przed nim krowá oná ma być fpaloná fpołu z fkorą/ z mięflem/ ze krwią y z gnoiem iey. *BibRadz Num* 19/5, 4.*Esdr* 15/35, *Tob* 2/11; vczyńcie to co on wam rofkaże ku fwemu pożytku/ byfcie fwego gnoiu nie iedli á fwego moczu nie pili *BielKron* 89v, 37v, 38v, [85²]v; Longano, [...] Ielito przes które żoładek gnoy wyrzuca. *Mącz* 197a; Merda, Człowieczy gnóy/ Gówno. *Mącz* 217d, 60c, 107b, 127b [2 r.], 261d, 354c; gnoy kozi vtłukłzy roftworz mlekiem á vczyniwłzy plałtr ná łono przyłoż. *SienLek* 111; gdy kón z ochffatu/ gnoiu puścić niemoże/ [...] vczyń mu czopek z mydłá *SienLek* 168v, 20 [3 r.], 21v [2 r.], 22, 49, 81v (21); iáko gdy Iálkołczy gnoy z gory fpadłzy oczy mu był oslepił *RejZwierc* 124v, 198v, 258; Lecż plácek ięczmienny ieść będziefz/ który w gnoiu łáyná człowieczego [in stercore humano] vpieczefz *BudBib Ez* 4/12, *Ez* 4/15; *CzechRozm* 212; *SkarŻyw* 390; Succerda – Swiny gnoi. *Calep* 1024a, 134b.

W porównaniach (często nawiązujących do użyc prześnych) (8): iijz nietylko opułci włfytke fwiat ij to tzo miál/ ale nad to włfytko/ fobie tzo opułcil/ wáży iáko gnóy fmierdzący *OpecŻyw* 56v; *OrzList* h; Leniwy może być przyrownan gnoiowi plugáwemu/ ktorego kto fię kolwiek dothknie otrzáfa rękę fwoię. *BibRadz Eccli* 22/2, *Iob* 20/7, *Thren* 3/45; *BudBib Soph* 1/17; *PowodPr* 54. Cf *Szereg*.

W charakterystycznych połączeniach: gnoj bociani, bydłęcy, człowieczy (8), *drozdowy, gołębi* (10), *jaskołczy* (3), *jastrzębi, kokoszy, koński* (5), *kozi, krowi, kukołczy, ludzki, myszy, osli, owczy, sępi, skotowy* (3), *świni* (2), *wieprzowy, wilczy, wołowy* (3), *wrobl*.

Wyrażenie: »jako gnoju« = *bardzo dużo* (1): Żyie náder wybornie/ pić/ ieść/ iáko gnoiu *PaxLiz* D.

Szereg: »gnoj i rum« (1): przeto y to muśi być z plácu iáko gnoy y rum fzkodliwy wyrzucono. *CzechEp* 151.

Przen (2) : A ty fwoię [sławę] dla kęfá nędznego pożytku dobrowolnie á z dobrym rozmyfłem błotem á fmierdzącym gnoiem zágrzebałz *RejZwierc* 38; iuż tám nie lza iedno on wewnętrzny gnoy/ ládá ktorą ftroną corychley wyrzucić muśi *WerGość* 227.

Przen: *Coś godnego pogardy, budzącego obrzydzenie, nic nie znaczącego* (20) : Ktorą náukę Pan Bog zowie przes fwoie fwięte Proroki y Apołtoły/ fmrodem/ zużelica/ plewámi/ fny/ gnoiem tżłowietzym *KrowObr* A2v, 58 [2 r.]; boć fłowá iego/ gnoy á robáctwo iefth [*stercus et vermis est*] *Leop 1.Mach* 2/62, *Philipp* 3/8; *RejPos* 220; Czýmże fie pyłznifz miły wieczny gnoiu/ W kárwatce z defki/ przedfię być w tym ftrou. *RejZwierc* 218v; przegrofkámi twemi gárdzę/ y báłwány twe mam

łobie zá ieden gnoy *SkarŻyw* 566, 589; *CzechEp* 138; *WujNT* 212, *Philipp* 3/8; *PowodPr* 69; Doftátki w gnoy fię y w dym obracáią. *SkarKazSej* 666b *marg*, 666b.

W charakterystycznych połączeniach: mieć za gnoj (5); *w gnoj się obracać (obrocić)* (3); *gnoj człowieczy, smrodliwy* (4), *szkodliwy*.

Szeregi: »rum, (i, abo) gnoj« [szyk 2 : 1] (3): Odrzuciłá fię iuż tedy ták iáfnymi świádectwy pierwíza záwádá/ odrzucił gnoy/ odrzucił rum ízkodliwy ku budování nářzemu *CzechEp* 138, 111, 151.

»gnoj, smrod« (2): gdy pořrzy řam do řercá á do řumnienia řwego/ á rozmyřli co ieft/ á dłuęoli ma trwáć. Bo ták wnet obaczy że ieft gnoy/ řmrod á řprońnořć/ y nikićzemnořć wielka. *RejPos* 228v; *CzechEp* 143.

3. Nieczystości, odpadki, rzeczy zgniłe, cuchnące, odrażające (w znacznej części pochodzące z odchodów); purgamenta *Cn* (51) : Kędy káka ták bywa gnoy/ á gđzie řyřka tam bywa zroy. *March*¹ A3v; Potym gnoiem řmrodliwym^m náń plufkali *OpecŻyw* 115v; *FalZioł* IV 26c, V 62; *LibMal* 1545/108v; Szpak řwirkocąc po polu/ iedno tráwkę řkubye/ Albo łápa motyle/ álbo w gnoiu dłuęye. *RejZwierc* 127, 127; *Mącz* 127b; áby thež gnoy bliřko niebył/ řtáyńia/ chlewy *SienLek* 2v; *HistRzym* 129v; Bo tuż řtáyńie wychody tu teź miecá gnoie *HistLan* C3, F; Vyrzy gnoy pod końmi tho wołá ná páchołká/ iefzczež było nie cžás tego dyablá dawno wymiotáć? *RejZwierc* 106v, 33v, 66; *BudBib* 2.*Esdr* 2/13; Gnoiow ná řciány nie miotáć w řtáyńiach *GostGosp* 16, 76; Ták ledá co cžłowieká trapi y bez zbroie/ Iuż mol řkryty/ iuż lotnych liřek rodne gnoie. *KmitaSpit* A3v.

W porównaniach (często nawiązujących do użyc przenośnych) (8): á iź wyrwawřły grzeřńnego á wpádłego iáko zgnoiu podwyřła go *RejPs* 167v; Moáb bęđzie řtárt pod nią iáko zgoniny podeptáne w gnoiu. *BibRadz Is* 25/10, *Ier* 16/4; *RejPos* 56v; Piřmo powiáda iź cžłowiek wpřtrzony/ Ieft kwiatek co ma być w gnoy zářzucony. *RejZwierc* 219; Alic to z máłym cžářem iáko gnoy w oborze/ A iáko żebráćzy płařcz ták řie wřzytko porze *RejZwierc* 270, 218v; *BudBib* 3.*Reg* 14/10.

W charakterystycznych połączeniach: w gnoju dłuęać (3); *gnoj (wy)miotáć (wymiatáć, mieřć)* (4), *wyrzucáć* (2); *gnoj smierdzący (smrodliwy)* (2).

Szeregi: »gnoj a (i, albo) błoto« (3): Gdyź wřzyřcy z iego roty tyłkoź máią w zyřku/ Co řie w gnoiu a w błocie by řwinie náryią *RejWiz* 175; *SienLek* 177v; *RejZwierc* 24.

»plugawřta, gnoj« (1): Latrina etiam, Grubá ná ktorą domowe plugáwřtwá/ gnoy y řmieci wirzucáją. *Mącz* 185c. [Ponadto przy innym szeregu 1 r.].

»gnoj, (i) řmieci« [szyk 2 : 1] (3): *Mącz* 185c, 414c; Bo bierzeć teź pćzołá y ná řmiecioch y ná gnoiu y ná błocie *RejZwierc* 24.

Przen: Poniżenie, pohańbienie, nęđza (19) : Pan bog ieft wbudzaiąci z źiemie cžłowieká niedořtateczńnego/ á z gnoiu podniołł vbogiego. *WróbŻołt* 112/7 [przeřkład tego řamego tekřtu *RejPs* 168, *LubPs* hh2v, *HistRzym* 4, *KochPs* 173, *SkarŻyw* 398, *ArtKanc* T19, *LatHar* 334], mm4; *RejPs* 168; *SeklWyzn* Gv; *LubPs* hh2v; *KrowObr* 126; oni kthorzy byli wychowáni w odźzieniu řzárłathnem/ przykryli fię gnoiem. *BibRadz Thren* 4/5; *HistRzym* 4; *RejZwierc* 218v; *KochPs* 173; wgnoiu záťaióna byłá perlá droga. *SkarŻyw* 589, 398 [2 r.], 589; potym řprońnie á mizernie w gnoiu dokończył żywoťá řwego. *WerGořć* 225; *ArtKanc* T19; *LatHar* 334; *SkarKaz* 520b; *KlonWor* 34.

W charakterystycznych połączeniach: z gnoju (wy)dźwig(ow)ać (wydźwignąć, poddźwigać) (5), podnieść (3); w gnoju leżeć (4); przykryć się gnojem.

4. *Wydzielina; egeries Cn* (12) : Pierfi też czyścić śladem wycharkaniem flin/ gnoiu z pierfi *FalZioł* [*7]v; przyłożywfi do tey wody hałunu/ gnoy z rany wycińcia *FalZioł* I 116d, I 79b, 155d, II 13a, III 18d, V 71 [2 r.]; Dąią też takim w picciu gnoy z vchá. *SienLek* 59, 150v, 153; Lema – Gnoi woczach. *Calep* 590a.

5. *Człowiek leniwy, powolny* (1) : Tepidus Metaphorice, Nieochotny/ leniwy/ niewesoły/a/e. Gnóy. *Mącz* 449b.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (5) : Limus, Miłt. Gnoy. *Mymer*¹ 6; *BartBydg* 82b; Stercus, Gnóy/ gównno. *Mącz* 414c; Fimus – Gnoy. *Calep* 419a, 1004b [2 r.].

Synonimy: 2. *gowno, gowoniec, łajno*; 3. *brud, kał, nieczystość, plugastwo, plugawość, śmieć*; 5. *gniećba, gnus, gnuśnik, leniwiec, leń*.

Cf **GNOJEK**

KW